

Jakobsz István

KÍNA A VISSZALÉPÉS UTÁN

Nyilván sok igazság van abban, hogy túl gyorsan haladni, hirtelen nagyot akarni egyenértékű a megtorpanással. Ez Kína esetében éppúgy érvényes, mint más olyan országokéban, amelyek fölmérték és fölfogták a változtatás szükségszerűségét, azt, hogy a dogmák rabjaivá válni nagyon káros. Hirtelen hozzá is fogtak a reformtervekhez, bekövetkezett azonban a konzervativizmus visszatérése, a meg nem értés és az egyéni érdekek megőrzéséért folyó küzdelem.

Mao Ce-tung halála után Kínában Teng Hsziao-ping vezetésével új elképzelések törtek utat maguknak. A reformtervek kidolgozói között volt Hu Jao-bang és Csao Ce-jang, akik hangsúlyozták, hogy a hatalmas ország nem maradhat meg a régi módszerek, irányítási módok mellett, gazdasági és társadalmi respectségben, forradalmi, de főleg gazdasági forradalmi átállásra van szüksége. Emlékezetes az akkori pártfőtitkár tétele: ami jó a népnek, az jó a szocializmusnak. Ebből kiindulva Kínában megkezdődött a szokatlanul gyors átállás; a reformtörekvések egyre több hívet szereztek maguknak.

Emlékezetes marad például az össznépi kongresszus második plenáris ülése, amelyen Csao Ce-jang miniszterelnök bejelentette az általános társadalmi reformokat, az állami vállalatokban bekövetkező igazgatási változásokat. A kormányfő hangoztatta: „Vegső ideje szakítanunk a közép-szerűséggel, és át kell térnünk a valódi szellemi értékek kidomborítására.” Ennek a célnak megvalósítása érdekében teljesen újra kellett értékelni a gazdaság és az állam, a dolgozók és a tisztviselők eddigi viszonyát. Annál is inkább, mert Kína szemben találta magát a gazdasági pangással, a kereskedelmi bezárkózás káros következményeivel. Az elszigeteltség legalább olyan nagy volt már, mint egykor a kínai fal építéskor. Ezen a belső erők a szabadelvű gazdaságpolitika bevezetésével, a külföld felé való nyitással kívántak változtatni, nem bántva azonban azokat az alapokat, amelyeken a kínai szocializmus nyugszik.

Ha viszont szükség mutatkozik rá — mondta a nyolcvanas évek elején Hu Jao-bang —, a társadalmi-politikai rendszerben is meg kell ten-

ni a tökéletesedéshez nélkülözhetetlen intézkedéseket. Nyilván arra gondolt, hogy az alapelvek megőrzésével a gazdasági átalakulás szellemében hozzá kell látni a társadalmi és politikai fölépítmény korszerűsítéséhez.

Kezdeti lépésként fölülvizsgálták a gazdasági vállalatok belső irányítását és a termelési módszereket. Mindenekelőtt nagyobb autonómiát kaptak a gazdasági szervezetek a döntéshozatalban, a termelés megszervezésében, a dolgozók jövedelmezésében és a termékek értékesítésében. Ezért is hangoztatta Cso Ce-jang miniszterelnök, hogy a tervek kidolgozásában körültekintőnek, de gyorsnak kell lenni, mert az évtizedes gazdasági lemaradás hátráltatja a társadalmi fölépítmény ugyancsak nélkülözhetetlen korszerűsítését. A munka eredményes volt, már kezdetben komoly sikerek születtek a termelékenység növekedésében, főleg a mezőgazdasági termelésben. Ez csöpögt sem mellékes, hiszen egy milliárd embert kell táplálni. A párt- és államvezetők ugyanakkor hangoztatták: nem elég egy marék rizs helyett kettőt biztosítani az embereknek, kellő föltételeket kell teremteni a szervezett, a tudományos vívmányokon alapuló ipari termelésre. Enélkül a Kínai Népköztársaság még nagyon sokáig nem lesz alkotó része a nemzetközi közösségnek, nem tud bekapcsolódni abba az átfogó kutatómunkába, amelynek célja Keleten és Nyugaton egyaránt belépőjegyet szerezni a XXI. század technológiai forradalmába.

A hangsúly tehát a hatékonyságra helyeződött. A gazdasági szervezetek vezetősége új köteleességeket, de ugyanakkor nagyobb jogokat is kapott, hogy megvalósíthassa a kitűzött fejlesztési programokat. Az ipar, a mezőgazdaság valóban nagyon föllendült. A politikai vezetőség azonban tudatában volt annak is, hogy még nagyon erősek azok az erők, amelyeket dogmatikusoknak szoktunk nevezni, amelyek elégedettek szerzett pozíciójukkal, és nagyon nehezen törődnek bele abba, hogy a nyugalmi állapotot a közjó érdekében fölcseréljék a változtatás kényszeréből adódó állapotokkal. A Kínai Népköztársaságban rövid idő alatt jelentős személycserék történtek a csúcson, a szövetségi tartományok vezetőségeiben, alacsonyabb szinten azonban jószívrrel megmaradtak azok a tisztviselők, akik még Mao Ce-tung idejében foglalták el tisztségeiket. Hu Jao-bang és munkatársai tudták, hogy nem lesz könnyű másfajta munkára, még kevésbé másfajta elképzelésekre ösztönözni őket, bíztak azonban abban, hogy a kétségtelen gazdasági eredmények, a dolgozók élet-színvonalának emelkedése, a szabadeivű társadalmi-politikai légkör lehetővé teszik a reformtervek keresztülviteleit. A nyolcvanas évek első felében ez valójában így is volt: az életforma bizonyos változásaival, a gazdasági sikerekkel párhuzamosan fokozatosan háttérbe szorultak az úgynevezett visszahúzó erők. E jelek arra mutattak, hogy Kína szinte olyan gyors ütemben fejlődhet tovább, mint amilyen például a második világháború után a japán gazdaság újjáéledését jellemezte. Úgy látszik azonban korai volt az öröm. A belső társadalmi-politikai körülmények, a túl gyors liberalizálás megszülte önmaga ellentétét.

A kínai társadalom az elmúlt hét évben nagy léptekkel haladt a nem-

zetközi kitárulkozás felé. A vezetőség serkentette a nyugati tőkebefektetéseket, a vállalati munkaszervezést sok helyütt olyan nyugati (német, brit) szakemberekre bízta, akik korábban már bizonyítottak saját országukban. Pekingben például néhány nyugalmazott nyugatnémet gyárigazgató is állást kapott, kamatoztatva nagy tapasztalatát, tudását. S valóban a gazdaság termelékenysége növekedett.

Az keleti tengerparton 14 olyan vámmentes övezetet és kereskedelmi központot létesítettek, amelyek Hongkonghoz hasonlóan lehetővé tették a nyugati áru szabad beáramlását, illetve rajtuk keresztül gyorsabban bonyolódott le a kínai termékek exportja.

Sajnos, ez a gazdasági fellendülés, mint mondtuk, túl gyors volt, mert a társadalom nem érett meg az ugyanilyen ütemű politikai, sőt ideológiai átalakulásra. Senki sem vonta kétségbe az alapelvek tartós értékét, de sokan türelmetlenül követelték a még nagyobb liberalizálódást. Ez vezetett az 1986 novemberében kitört pekingi diáktüntetésekhez, amelyek ürügyül szolgáltak a konzervatív vezetőknek ahhoz, hogy a burzsoá liberalizmusra hivatkozva megállítsák az 1978-ban megkezdett reformtervek kiteljesedését.

A Kínai Kommunista Párt plénumán decemberben elmozdították tisztességéről Hu Jao-bang főtitkárt. Ő volt a tisztogatások első áldozata. A főtitkár ideiglenesen a miniszterelnök, Csao Ce-jang lett, aki a kínai újév alkalmából tartott beszédében kiemelte, hogy a reformpolitika továbbra is érvényben marad, de a folyamat az ideológiai elhajlások elkerülése végett lelassul, a további változtatásokat jobb napokra halasztják.

Pekingben sem akkor, sem most senki sem tagadja, hogy Kína számára fölöttébb szükséges a nyílt dialógus és a magas szintű demokrácia. Nincs semmilyen okunk sem arra, hogy ezt ne higgyük el. De hogy jobban áttekinthessük a Kínában periodikusan jelentkező társadalmi, politikai és gazdasági változásokat, foglalkoznunk kell a politikai élet hangadóinak elképzeléseivel is.

A nyolcvanas évek elejére jellemző pragmatikus kínai politika értelmi szerzője a 82 éves veterán Teng Hsziao-ping, vagy ahogy nevezik, a kínai társadalmi mozgások szürke eminenciása. Milyen szerepet is játszott a korszerűsítés folyamatában? Híressé vált egyik mondása: „Nem fontos, hogy milyen színű a macska, fontos, hogy jó egerésző legyen.” Az üldözöbe vett egér pedig, képletesen értelmezve, a gyorsabb kínai gazdasági átalakulás volt, az a cél, hogy az ország mielőbb lerázza magáról az évtizedes elmaradottság béklyóit, és fölzárkózzon az iparilag fejlett országok mögé. A dogmák kevésbé érdekeltek akkoriban. Különben is olyan időszakban szerezte vissza, illetve növelte befolyását, amikor a gazdasági viszonyok reformkövetelőit eltojították a szélsőségesen baloldali irányultságú erők. Akkoriban olyan vádak is elhangzottak ellene, hogy elárulja a marxizmust, túlzottan szabadelvű, nyugatbarát. Ennek ellenére Teng Hsziao-ping a hetvenes évek végén, jól fölmérve a szük-

ségleteket, sürgette a gazdasági reformtervek kidolgozását. A lelke me-lyén nem liberális, hanem gyakorlatias ember, aki mindig a társadalmi változások mélyebb gyökereit és távlati következményeit mérlegeli. Csak addig és olyan mértékben támogatja a szabadelvű törekvéseket, ameddig az saját céljainak és a kínai társadalmi béke megőrzésének szolgálatában áll. Ez jellemző a veterán politikusra.

A hetvenes évek végén az ország anyagi és erkölcsi hullámvölgybe ke-rült. Teng Hsziao-ping ezért sürgette a reformok kidolgozását, melye-ket az 1978-as változások meg is hoztak. A gazdasági föllendülés azon-ban maga után vont a politikai liberalizálódás igényét is. Hu Jao-bang nyitását azzal a félhivatalos állítással lehet magyarázni, hogy azokkal a párton belüli csoportokkal szövetkezett, amelyek szabadabb politikai vitákat sürgettek az ideológiai kérdésekben is.

Michael Yahuda, a londoni közgazdasági ka: Kína-szakértője így vé-lekedik minderről: „A pártfőtitkár sürgette a nagyobb intellektuális sza-badságot, azt, hogy az emberek, főleg az értelmiségiek szóhoz jussanak, mondván, Kína számára kevésbé veszélyesek azok az eszmei befolyások, amelyek kívülről érkeznek, mint a múltból eredő belső, szinte feudális elképzelések fönntartása. Az avult módszereket, elképzeléseket kell górcső alá venni.”

Kétségtelen, hogy a gazdasági föllendülés, a külföld felé való kitérül-kozás magával hozta a mélyebb eszmei és politikai vitákat, összekülön-bözéseket, ami a társadalmi fölépítmény és a párt ortodox köreiben ag-godalmat keltett. Olyan értékelések hangzottak el, hogy veszélybe került a Kínai Kommunista Párt vezető szerepe, mert a párton belül is meg-oszlásra került sor: egyre hangosabbak lettek a nyugatra tolódás hívei, akik be akarják vezetni a többpártrendszert, külön akarják választani a pártot az államtól, legalábbis ami az irányítást, a döntéshozatalt illeti. (Ezeket vádolják most burzsoá liberalizmussal.)

A heves, társadalmi nevezhető vita az 1986-os év második felé-ben csúcson esett ki. Megmutatkozott, hogy a párt és államvezetőség konzervatív fölfogású csoportjai még nagyon erősek és befolyásosak, oly-annyira, hogy vissza tudják fogni az egyetemes reformtörekvéseket.

S itt jelenik meg ismét Teng Hsziao-ping valóban nagyon érdekes egyénisége. Mondtuk már, hogy állandóan a társadalmi béke és nyugalom megőrzése lebeg szeme előtt. Szükség esetén serkenti a változásokat, de ha kell, megfékezi a nyílt vitát. Hirdeti, hogy Kína minden szempont-ból képes a változásokra, az idomulásra, de ez csak fokozatosan érhető el, elkerülendők a társadalmi megrázkódtatásokat előidéző bármilyen fe-szültségek.

1978-ban és 1979-ben ő sürgette, majd engedélyezte a demokratikus mozgalom kialakulását, és addig támogatta ezt a mozgalmat, amíg ar-ra a következtetésre nem jutott, hogy veszélybe került a társadalmi rend. Ebben a pillanatban fölemelte szavát a gyors változások ellen. Így volt ez 1983-ban és 1984-ben is, amikor a szélsőbaloldal kampányt

indított „a szellemi szennyeződés” ellen. Fönnállt ugyanis a veszély, hogy újabb megrázkódtatásoknak néznek elébe. A mozgalom azzal vádolta például a földműveseket, hogy a fogyasztói társadalom képlete megmétélyezte őket, a városi ifjúságot pedig azzal, hogy elkápráztatta őket a kapitalizmus csalfa fénye stb. Teng Hsziao-ping véget vetett ennek a kampánynak, megintcsak a társadalmi stabilitás megőrzése céljából. Mondhatjuk, hogy mindig szembeállt minden olyan elgondolással, amely akár csak kissé is fenyegette az országot, az államot, a párt egységét, szilárdságát.

Hu Jao-bang pártfőtitkár ügyintézése, irányvétele az adott pillanatban, a társadalmi viszonyok közepette elfogadhatatlanná vált, mert a szélsőbal kampányához hasonlíthatóan, az ellene fölhozott vádak szerint, a szélsőjobb felé haladt. Ténykedése elfogadhatatlanná vált, főleg azok számára, akik nem voltak alkalmasak a gyorsabb átalakulásra, veszélyeztetve látták saját pozícióikat, és az eszmei tisztaság megőrzése ürügyén igyekeztek lelassítani a dolgok folyását — inkább hátráltatták őket. Ezek az erők most fölülkerekedtek, ezért kellett meneszteni Hu Jao-bangot, akit Teng Hsziao-ping saját utódjának szánt. Megmaradt azonban a másik jelölt, Csao Ce-jang miniszterelnök, aki hivatalosan a gazdasági reformok folytatása mellett foglal állást.

Teng Hsziao-ping tekintélyén nem esett csorba, a helyzet ismerői viszont úgy vélik, hogy befolyása érezhetően csökkent legközelebbi munkatársa Hu Jao-bang leváltása után. Az állam és pártvezetőségben most, mint mondtuk, a konzervatív elemek a hangadók, és ez indokoltá teszi a kérdést, mi várható ezután.

Emlékeztetül: 1985-ben Kínában a gazdasági növekedés 25 százalékos volt. A gazdasági élet tervezőinek ez okozta az első komoly problémát. Az árak ellenőrzését csökkentették, Nyugaton újabb devizakölcsönöket vettek fel, növekedett a közfogyasztás, vele együtt az árak is, tehát nőtt az infláció. Lassan kimerültek az ország deviza- és nyersanyag-tartalékai, ennek következtében 1986-ban csökkenten kellett az ipari termelést, aminek növekedése abban az évben már csak 4,5 százalékos volt. A külföldi beruházókat ez elégedetlenséggel és aggodalommal töltötte el, nem beszélve a politikai csúcsokon történt változásokról. A nyugati üzletemberek attól tartanak, hogy a politikai visszafordulás Kínában óhatatlanul lelassítja a gazdasági reformokat. Szerintük a kínai gazdasági modernizálás eddig így haladt: két lépést előre, egyet hátra. Most egy nagy lépéssel visszaléptek a centralizmus felé, amelyben a gazdasági törvényszerűségek háttérbe szorulnak a politikai döntéshozatal miatt.

Hogy a Kínában lejátszódó politikai változások kárt okoztak-e az országnak, azt a Kommunista Párt októberben tartandó kongresszusán mérlik majd föl. A megtorpanás azonban máris érezhető minden vonalon.

Teng Hsziao-pingnek sohasem volt olyan egyértelmű befolyása az országban, mint Mao Ce-tungnak évtizedeken át. Amióta ismét vezető beosztásra tett szert, többször meg kellett birkóznia a párt és az állam-

vezetőség maradi gondolkodású, régi gárdájával, továbbá saját fiatalabb, szabadelvűbb híveinek túlkapásaival és a hadsereg külön nézeteivel. A régi gárda — mint mondtuk — újra folülkerekedett, mégpedig részben a hadsereg támogatásával. Hu Jao-bang leváltását is megelőzte a nagy befolyású központi katonai tanács ülése, amelyen megvitatták a politikai helyzetet, és tulajdonképpen elmarasztalták a reális megrázkódtatásokat előidéző folyamatokat.

Figyelemreméltó az a követelmény is, hogy a konzervatív szárny nyíltan emlegeti: vissza kell térni a kulturális forradalom idején alkalmazott módszerekhez. Ezt a periódust viszont a Kínai Kommunista Párt legutóbbi kongresszusán ismételten elmarasztalták, tévesnek, károsnak nevezték.

Úgy látszik a „klasszikus” szocialista berendezésű országokra gyakran jellemző, hogy a megújulás hullámokban jelentkeznek: amikor már nélkülözhetetlen, akkor serkentik, de gyorsan bekövetkezik a reakció is erre a megújulásra, mintegy a félelemből fakadóan, hogy a túl gyors előrehaladás nagyon veszélyes, a megkövesedett formák lassú megbontása előnyösebb.

Aminek természetesen még nem kellene azt jelentenie, hogy a kínai gazdasági élet teljesen visszakanyarodik az ötvenes évekből ismert módszerekhez. Sajnos, olyan jelszavak hangzanak el mostanában, amelyek a Kínai Népköztársaság megteremtésének éveiből ismeretesek. Általános mozgalom indult „az alkotómunka híres hagyományainak” föllevenítésére. Ezzel párhuzamosan — mint mondtuk — eszmei leszámolás folyik a „burzsoá liberalizmussal”.

A rohammunka méltatása, a személyi fogyasztás korlátozásának, az egyéni szerénységnek a kiemelése azt a célt szoiálja, hogy az országban csökkentsék az általános és a személyi fogyasztást, nem a korszerű termelés, hanem a régi módszerek alapján szavatolják a gazdasági élet stabilitását. A párttagoktól mindenütt megkövetelik, legyenek tudatában annak, hogy az „igaz marxista elvek megőrzése nélkülözhetetlen” és annak, hogy nem átmeneti megnyilvánulásról, hanem tartós irányvételről van szó.

Egyre több emberben merül föl azonban a kérdés, hogy miért kanyarodik vissza a társadalom az ötvenes évek jelszavaihoz és módszereihez. A párt és államvezetés egyes kimagasló tisztviselői is kételkednek abban, hogy a nyolcvanas évek második felében követendő példaként állhatnak előttük a harminc évvel korábbi gazdasági és politikai elképzelések. Nehezen magyarázható meg ugyanis, hogy Kína gazdasági és társadalmi továbbfejlődése a túlhaladott módszereken alapulhat. A konzervatív elemek válasza az, hogy a gazdaságilag még csak fejlődő státusban levő Kínai Népköztársaság nem engedheti meg magának a túl gyors előrehaladást, még kevésbé a fejlett Nyugat gazdasági-politikai módszereinek alkalmazását. Lényegében azonban mégiscsak arról van szó, hogy a túlfűtött gazdasági fejlődéssel járó társadalmi-politikai változási kény-

szer a társadalmi tudat szempontjából a jelen pillanatban nem elfogadható.

Ezzel magyarázható, hogy az újságok naponta méltatják azoknak az üzemeknek, gyáraknak a termelési eredményeit és a dolgozók önzetlen hozzáállását, amelyekben a gazdasági reform idején mélyreható változásokat követeltek, miután a termelékenység szintje alacsony volt, a munkaszervezés hiányos, a jövedelemszerzés és módszere pedig elavult, ahol a munkásokat a gazdasági törvényszerűségek bevetése aggasztotta. Most azokat a példákat hozzák fel, amelyek az önmegtágadást, s azt méltatják, hogy az emberek lemondanak keresetükről is, csak hogy a vállalat jobb eredményeket érhessen el. Korábban az volt a képlet, hogy a jó munkáért jobban kell fizetni, mert különben senki sem ösztönözhető jobb munkára. Nyoma veszett tehát az ösztönzésnek, a legmagasabb pártfórumok képviselői is elhallgattak azokkal a serkentő felhívásokkal, hogy a közjó érdekében az egyéni érvényesülésre, a munka támogatására van szükség, és a jobb munkáért több jövedelem is jár.

A pillanatnyi helyzetből ítélve a kínai társadalomban két jelentős dolog fut egymással párhuzamosan. Eszmei-politikai hadműveletnek vagyunk szemtanúi az úgynevezett burzsoá liberalizmus megfélekezése céljából, ez pedig elsősorban a belső politikai átszerveződést, a politikai rendszer kellő megreformálásának megakadályozását célozza. Az ötvenes évekből ismert jelszavak használata egybecsik a gazdasági reform megtorpanásával, nincs kizárva, hogy nem csupán kellő megfontolásról, hanem gazdasági és politikai téren is tartalmi változásról van szó.